

Juryrapport

De Nijhoffprijs voor Tom Eekman is de vijfde die naar een slavist gaat. Vier van de vijf bekroonden hebben meegewerkt aan G.A. van Oorschots Russische Bibliotheek, die qua opzet en presentatie wel een mondiaal unicum mag heten en die in het Nederlandse culturele leven al bijna drie decennia lang een rots van continuïteit vormt. Veel van het beste Nederlandse proza dat sedert 1955 gepubliceerd werd stamde van vertalershand en met name die van slavisten.

Twee jaar geleden, toen Karel van het Reve op deze plaats de Nijhoffprijs ontving, werd in het juryrapport een door hem gevarieerde uitspraak van een anonieme criticus uit 1828 aangehaald: 'Men kan van elk der grote Russen zeggen dat zij ons hun roman vertellen met de eerste de beste woorden die hun voor de mond komen.' Keer op keer blijkt weer dat intensieve en langdurige omgang met het proza van de grote Russen een taalgevoelige Nederlander tot opmerkelijke creaties in de moedertaal aanzet. Zo'n Nederlander is zeker ook Tom Eekman. Toch heeft het er alles van weg dat hij als vertaler enigszins in de schaduw van bekender namen heeft geleefd.

Wie namelijk de lijst van zijn vertalingen overziet wordt in de eerste plaats getroffen door het vele 'ondankbare werk' dat deze vertaler voor zijn rekening heeft genomen. Zijn eerste bijdrage aan de Russische Bibliotheek was het deel *Notities en brieven* van Tsjechov, in 1955, voor diepgaand geïnteresseerden weliswaar een begeerlijke schat, maar nu juist het deel waaraan de gemiddelde lezer het eerst voorbij zal gaan. Twee jaar later verscheen wat kwalitatief en qua omvang wel zijn grootste vertaalprestatie mag heten, het 855 bladzijden tellende deel N.S. Ljeskov, *Romans en verhalen* in de Russische Bibliotheek. Tien jaar later – in 1966 – kwam Tom Eekman met een nieuwe grote vertaling, het zevende deel Tolstoj – het toneelwerk; alweer – uit een oogpunt van verspreiding – geen bijzonder dankbare opdracht. Na dit deel Tolstoj zouden er twaalf jaar voorbijgaan voordat Eekman zich opnieuw – althans in boekvorm – als vertaler manifesteerde, ditmaal in de reeks Russische Miniaturen en opnieuw met uitzonderlijk moeilijk te vertalen werk.

In 1978 verschenen Osip Mandelstams *De Egyptische postzegel* (in samenwerking met Ch.B. Timmer), en Ivan Katajevs *Melk en andere verhalen*, in 1979 *Geen markt voor holle vaten en andere verhalen* van Vasili Aksjónov.

Zijn vierde vertaling in de reeks Russische miniaturen, Aleksej Rjemizovs *Kruiszusters* (1980) was nog niet uit toen de jury haar werkzaamheden afsloot. Het enige dat wij er dan ook van kunnen zeggen is dat voor de zoveelste keer Tom Eekman een bijna onmogelijk te klaren vertaalkarwei niet uit de weg is gegaan. Wij overdrijven niet als wij beweren dat Eekman het zeer zware werk heeft geleverd van iemand die weet dat zijn grote inspanningen uiteindelijk toch maar een zeer selecte lezerskring zullen bereiken.

De jury van de Nijhoff Prijs heeft de 'come-back' van Tom Eekman als vertaler graag aangegrepen om hem de prijs te verlenen, die hij met zijn Ljeskov-vertalingen eigenlijk al had verdiend.

Zoals gezegd de moeilijkheidsgraad van het door Eekman vertaalde werk is uitzonderlijk hoog, hetgeen zich misschien het best aan een auteur als Ljeskov laat demonstreren.

Laten wij dit doen aan de hand van enkele citaten. Om te beginnen D.S. Mirsky: 'Ljeskovs opvallendste originaliteit is gelegen in zijn Russisch. Zijn tijdgenoten schreven op een niveau en in een stijl die alles uit de weg gingen dat te zeer opviel of dubieus aandeed. Ljeskov absorbeerde gretig ieder verrassend en pittoresk idioom. De hele verscheidenheid van beroeps- en groepstalen, het "slang" in al zijn verscheidenheid was welkom in zijn geschriften. Maar vooral de komische effecten van het Kerkslavisch in de omgangstaal en de woordgrappen van de "volksetymologie" verheugden zich in zijn gunst. *Deze effecten zijn natuurlijk onvertaalbaar.*' De laatste zin is door de jury onderstreept.

In een 1957 bij van Oorschot verschenen boekje met drie essays over Ljeskov citeren wij uit de bijdrage van Eekman: 'Hier en daar in zijn werk gaf Ljeskov toe aan de neiging grappige volksetymologieën en gevoelsassociaties in te lassen, die soms echt klinken en misschien ook wel echt uit de volksmond opgevangen zijn, althans hadden kunnen zijn – soms ook onecht, te vergezocht aandoen. De geschiedenis van de linkshandige smid uit Toela en de stalen vlo is het sterkste en beroemdste voorbeeld van dit genre: op elke bladzijde vinden wij hier specimina van volksetymologie (minuscoop voor microscoop, toonnummert voor document, d.w.z. legitimatie die men aan de politie moet tonen), van contaminaties (keramide, uit ceramiek en piramide) en gevoelsassociaties (de gekrenkte kozak legt zich op zijn beledikant).

De Duitse literatuurhistoricus Eliasberg sprak van 'de onvertaalbare vertelling *De stalen vlo*', en Glockner schreef dat 'de vertalers zich terecht niet aan het verhaal *De linkse smid* gewaagd hebben, waarvan de eigenlijke literaire betekenis ongetwijfeld in elke vertaling verloren gaat'. Even verderop noemt Eekman zijn vertaling van juist dit verhaal 'begrijpelijkerwijs ook maar een poging tot benadering van het origineel, die lang niet overal geslaagd kan zijn'. Men ziet het: niet eens een benadering, maar een poging tot benadering, die niet overal geslaagd kan zijn, met de nadruk op kán. En inderdaad, de grenzen van de vertaalbaarheid zijn door Ljeskov voortdurend verre overschreden. Een jury kan in zo'n geval maar twee dingen doen: erkennen dat een tekst onvertaalbaar is en de vertalende onverlaat die toch een Nederlandse tekst aandraagt negeren, of die tekst op zijn eigen merites beoordelen en vervolgens confronteren met het origineel. Het is duidelijk dat de jury voor de laatste mogelijkheid gekozen heeft. Dit verhaal *De linkshandige* dat wij bij Eliasberg en Glockner eerst als *De stalen vlo* en dan als *De linkse smid* ontmoetten, is in de versie van Eekman een verhaal zo adembenemend boeiend en sprankelend geworden, dat het als taalprestatie meteen al het predicaat 'uitzonderlijk' verdient. Als *de literaire betekenis* (om bovengenoemde Glockner te citeren) is gelegen in een geconcentreerd absurdisme van een in alle richtingen op hol geslagen vertellerstalent, dan is dát facet zeker in de vertaling ongedeerd behouden. Ook de volksetymologieën en gevoelsassociaties zijn voor het merendeel met verbluffende vindingrijkheid in Nederlandse equivalenten omgezet en de enkele keer dat Eekman

wel verstek móét laten gaan, compenseert hij door op een plaats waar Ljeskov dat niet doet, alsnog zo'n volksetymologie in te voeren, zonder dat dit de tekst als geheel geweld aandoet. Het eindresultaat is een Nederlandse tekst die, naar het oordeel van de jury, de onvertaalbaarheid van *De linkshandige* sterk relativeert. Eekman heeft er een vitaal Nederlands kunstwerk van gemaakt, dat geen twijfel overlaat aan het grote kunstenaarschap van Ljeskov op zijn best en heeft daarmee de Nederlandse lezer de grootst mogelijke dienst bewezen. Het deel Ljeskov in de Russische Bibliotheek kon alleen maar geproduceerd worden door een uitzonderlijk stilist met een vrijwel onbeperkte woordenschat, en een zeer lenige syntaxis. Alleen al voor het begrijpen van Ljeskovs originelen is een grote vertrouwdheid met het Russische geestesleven in al zijn vertakkingen vereist, vertrouwdheid ook met het specifieke taalgebruik van allerlei bevolkingslagen in een voorgoed voorbij tijd, waarvan de sporen sedert 1917 gewelddadig zijn uitgewist.

Te bedenken valt daarbij ook dat allerlei specifieke taalelementen in ons land nooit hun parallellen hebben gehad. Toch weet Eekman constant een vertalersidioom te creëren dat de suggestie wekt alsof dat wel het geval was. Verder dan dat kan geen enkele vertaler komen, maar de vertaler die zo ver komt heeft tegelijk ook het hoogste bereikt.

Het was die overweging die de jury ertoe deed besluiten Tom Eekman unaniem voor te dragen voor bekroning met de Nijhoffprijs.

De jury:

Hans van den Bergh, voorzitter

Marko Fondse

Daan den Hengst

Henk Mulder

Henriëtte Schatz

Barber Weeda-van de Pol

Aldert Walrecht

Fokke Procée, secretaris